

Isaac Deutscher

Att skriva en biografi om Stalin

Ur *The Listener*, 25 december 1947

[Deutschers Stalin-biografi, med tillägg (1961) om Stalins sista år, finns på marxistarkivet: [Stalin](#)]

Det första problem jag måste ta itu med vid skrivandet av en biografi om Stalin är förstas det ytterst kontroversiella med huvudpersonen. En del skulle vilja läsa om en man av renaste dygd, medan andra förväntar sig att stifta bekantskap med en skurk. Men ändå är inte detta det största problemet. Huvudproblemet är ett annat, nämligen den nästan mytologiska aura som omger Stalin. Längre än någon annan nutida statsman, ett kvartssekel, har han haft hand om rodret. Hans inflytande har ständigt gjort sig påmint för en hel generation. Och samtidigt har hans person varit lika långt borta från oss som vilken som helst mytisk person. Hela hans enastående bana är höljt i ett dis, ibland lika tjockt som dimma.

Nästan allt material för en biografi om Stalin har en polemisk karaktär. Apologeter och kritiker har tävlat med varandra om att åstadkomma rivaliserande tolkningar och versioner av hans gärning. Dessutom har de åstadkommit olika och motsägelsefulla faktasammanställningar. Kontroverserna har gällt all hans verksamhet och har sträckt sig in i minsta detalj om hans ungdom och barnår. Stalin själv har inte gjort mycket för att skingra dimmorna. I det avseendet har han inte följt Oliver Cromwells exempel, som han ändå delar en hel del egenskaper med. Cromwell sade en gång till konstnären som skulle måla ett porträtt: ”Måla mig som jag ser ut. Om du utelämnar ärr och rynkor kommer du inte att få en enda shilling i betalt.” Stalins ärr och rynkor har bara hans motståndare tagit med och ofta i överdriven form. Stalins envisa vägran att hjälpa sina levnadstecknare är för övrigt karakteristiskt för honom. Som en ryss sagt: ”Stalin går omkring höljt i mystik på samma sätt som tsarerna gick omkring höljda i purpur.”

För den som avser att skriva en biografi och närmar sig sitt ämne utan polemiska avsikter förefaller Stalins liv vara en enorm palimpsest [palimpsest, en handskrift där den ursprungliga texten tvättats eller gnuggats bort och ersatts med en ny, ö.a.], där många lager av vax och skriftliga handlingar lagts på varandra. Och överst finns det allra senaste stalinistiska dokumentet. Det måste läsas för att sedan tvättas eller skrapas bort. Under finns flera andra dokument, vart och ett skrivet av någon apologet, vart och ett skrivet vid olika tidpunkter, allt i enlighet med föränderliga krav vad gäller ideologi och praktisk politik. Man läser och tvättar bort alla dessa vaxlager också. Då kommer man över en helt annorlunda text, författad enligt trotskistiskt språkbruk och sedan hittar man olika varianter av den texten också. Den senaste i raden är Trotskijs egen biografi om Stalin¹, en bok av märklig fascination, full av djupa insikter och blint engagemang. Jag bör inte gå på med att skildra hela den process dechiffrieringen av en palimpsest går ut på. Men jag måste erkänna att medan jag håller på och arbetar känner jag mig ibland som en medeltida munk som grubblar över ett fascinerande stycke gammalt pergament i ett mödosamt försök att rädda en viktig händelse ur uråldrig glömska. Det är en märklig känsla i en tid då det finns så många ousinliga möjligheter att registrera mänskliga handlingar, från stenografi till radiosändningar, en tid då man kunde tycka att ingen gärning av en samtida statsman rimligen skulle kunna undgå historikern eller levnadstecknaren.

Den som kommer att skriva en biografi om Stalin låt oss säga år 2000 kommer med säkerhet att då ha tillgång till idag okänt material. Men jag undrar om han då kommer att vara i en särskilt mycket bättre position än den kollega som tog itu med uppgiften 1947. Hur många dokument kan ha försvunnit från arkiven i Kreml? Hur många har redigerats för att bättre stämma överens med den officiella Stalinkulten? En sådan fråga är Lenins så kallade testamente där han ska ha rått partiet att se till att Stalin blev avlägsnad från makten.² Vilka avslöjanden, som inte är redan kända, om rätte-

¹ Första delen av densamma: [Stalin del 1](#)

² ”Lenins testamente” publicerades i Sovjet först 1956, se [Brev till kongressen m m](#)

gångarna på 1930-talet kommer framtida historiker att kunna hitta i arkiven? Jag är mer än skeptisk i det avseendet, men jag kan förstås ha fel.

Efter att nu ha talat om för er vilka handikapp Stalins levnadstecknare har att tampas med får jag kanske också säga att det genom att noggrant studera, analysera och jämföra de motstridiga delarna av denna palimpsest går att etablera ett förvånansvärt stort antal fakta, som tillsammans utgör vad jag tror vara en ganska tydlig och fullödig bild av Stalins personlighet. Det är den lönsamma sidan av mitt ganska mödosamma slit och något som ingen som skriver om Churchills eller Roosevelts liv kan drömma om. Bortsett från detta har jag kunnat använda viktigt biografiskt material av vilket en del inte varit tillgängligt för andra författare. Jag tänker då i första hand på Stalins *Samlade verk* där första upplagan först nu ges ut på ryska. Sex band, vart och ett med detaljerade biografiska noteringar, har kommit ut hittills. De täcker tiden från 1901 då Stalin började sprida socialismens budskap på sitt georgiska modersmål, till 1924 då han i realiteten tog över makten efter Lenin. Det är den perioden som utgör det största problemet för andra som ägnat sig åt att skriva en biografi över Stalin, eftersom det mesta av Stalins göranden och låtanden de åren varit höljt i mörker.

Märkt av träldomen: Jag ska inte försöka mig på att sammanfatta min bok på den begränsade tid jag förfogar över här. Men jag vill berätta om några inslag i hans liv, som frapperat mig under arbetet på boken, trots att jag noga följt Stalins bana i över 20 år.

Stalin är son till frigjorda trälarna. Frigörelsen av bönderna i Georgien, hans hemland, ägde rum 1865, bara 14 år innan han föddes. Kultur och sedvänjor på den plats där han växte upp bar djupa och helt färska spår av träldomen. Detta är säkerligen en av nycklarna till hans karaktär. Tänk på att träldomen i detta land [Storbritannien] mer eller mindre vittrat bort i slutet av 1300-talet. Med brittiska mått borde Stalin betraktas som en person där 1300-talet och 1900-talet sammanstrålar, socialt, politiskt och psykologiskt. I den meningen har han mer än någon annan rysk ledare varit representativ för den syn på Ryssland där två århundraden samexisterat ända till helt nyligen. Det är säkerligen en av huvudorsakerna till att han kunde bli så framgångsrik i kampen mot alla sorters rivaler och varför hans agerande ofta framstår som så obegripligt för oss.

Han tillbringade några avgörande år, mellan 15 och 20, på teologiska seminariet i Tbilisi för att bli präst. Långt efter det att han blivit uttalad ateist var det teologiska inflytandet på hans tänkande fortfarande oerhört stort. Så är fortfarande fallet. I viss mening var det detta inflytande som fick honom att förse sin socialism med en dogmatisk, kvasi-teologisk sida. Samtidigt som han studerade teologi blev han revolutionär. Jag hade turen att komma över en nästan fullständig dossier från tsarens politiska polis, som redogjorde för de politiska stämningarna på prästseminariet vid denna tid. Dossieren gavs ut av Transkaukasiska kommunistiska universitetet 1930, men har sedan dess varit nästan okänt. Det innehåller en hemlig rapport om en politisk revolt bland eleverna på seminariet strax innan Stalin började där. Studenterna iscensatte en strejk med krav på undervisning i georgisk litteratur – det var en georgisk utmaning mot de ryska myndigheterna – och på att flera impopulära lärare skulle avskedas. Undervisningen avbröts och polisen ockuperade studenternas sovsalar och föreläsningssalarna. Åttiosju studenter blev avstängda från seminariet. Bland organisatörerna av protesterna märktes en viss Michail Tschakaja, som senare skulle bli vän till Lenin och medlem av bolsjevikernas centralkommitté. Seminariet var känt för de upproriska stämningarna bland eleverna. Först tog sig detta uttryck i georgisk patriotism riktad mot ryssarna för att sedan få socialistisk karaktär. General Jankovskijs rapporter, han var polischef i Tbilisi, har gett mig en ytterst intressant inblick i den intellektuella jäsningsprocess, som måste ha påverkat den unge Stalin.

Stalins egna texter, från de allra första åren av detta århundrade, visar på en förvånansvärd mognad hos någon i 22-23-årsåldern. Här menar jag mognad i relativ betydelse. Stalins senare politiska utveckling och hans väg mot de svindlande höjderna har inte åtföljts av någon motsvarande andlig eller intellektuell utveckling. Vid 40- och 50-årsåldern är han intellektuellt fortfarande samma person som han var i 20-årsåldern. Eller annorlunda uttryckt: i tjuugoårsåldern är han redan nästan samma person som han skulle vara när han blev 40 eller 50. I sina första artiklar för den underjordiska georgiska tidningen *Brdzola* (Kamp) hittar man redan nästan samma idéer, samma fram-

ställningssätt, samma stil, som skulle karakterisera Stalin även 30 år senare. Från sin tidigaste ungdom tillhörde han faktiskt kretsen kring Lenin, även om några av de mer sofistikerade och djupare aspekterna av leninismen aldrig riktigt skulle tränga in i honom. Påståendet av en del som skrivit om Stalins liv att han först var mensjevik och motståndare till bolsjevikerna är enligt min uppfattning inte något som stämmer med fakta. Det är också intressant att notera hur fort hans känslomässiga motstånd mot Trotskij utvecklades. Redan 1907 betecknade han sin framtida rival som ”utomordentligt oanvändbar”. Och 1912 talade han om honom som ”mästare med påhittade muskler”. Ytterst betecknande för vad som komma skulle!

Den avgörande frågan i Stalins bana är hans väg till makten. Grovt talat har två förklaringar förts fram. Enligt den ena framställs han som Lenins närmaste man under hela revolutionen och får hans uppgång att se ut som en helt naturlig följd av detta. Enligt den andra versionen var Stalin en skuggfigur, helt utan inflytande fram till Lenins död då han sedan snabbt ska ha roffat åt sig makten. Båda versioner är i mina ögon lika otillfredsställande. Faktum är att Trotskij, och inte Stalin, i viss bemärkelse var Lenins närmaste man under revolutionens första år. Å andra sidan tog sig inte Stalin heller högst upp som någon *deus ex machina*. Han var en *éminence grise* under Lenin och innehade redan då, om än nästan helt okänd för omvärlden, en oerhörd maktställning. Motsättningen mellan den makt han innehade och hans relativa anonymitet utgjorde en känslomässig plåga för honom, en trängtan efter att bli dyrkad som kunde tillfredsställas först många år efter Lenins död då han själv blev föremål för en kult av sällan skådat slag för någon mänsklig varelse.

Dubbel personlighet. Jag ska inte här gå in på de senare delarna av Stalins bana, då hans personlighet präglade varje del av livet i Ryssland, hans roll i femårsplanerna, i skenrättegångarna, i hela omstöpnigen av Ryssland i enlighet med hans idéer, i andra världskriget eller vid fredsslutet. I de avseendena är hans levnadsbana nästan lika omfattande som all rysk nutidshistoria, i all sin storlagenhet och misär.

En del av er vill kanske veta vad den politiska moralen med min bok är. Jag kan knappast hitta någon bättre sammanfattning än Macaulays rader om Cromwells revolution. I en av sina essäer erinrar sig Macaulay ...

... den vackra sagan om en fe, som genom något mystiskt lagbundet vid vissa tillfällen var dömd att uppträda i form av en vidrig giftorm. De som skadade henne under den tid hon var förklädd blev för alltid berövade möjligheten att få del av den nåd hon kunde bestå. Men gentemot dem som, trots hennes vämjeliga sidor, hyste medlidande med och skyddade henne uppenbarade hon sig efteråt i den vackra skepnad som var hennes naturliga ... Ett sådant väsen är Friheten. Ibland tar hon sig form av en avskyvärd reptil. Hon väsnas och väser, hon hugger. Men ve dem som i förfäran försöker krossa henne! Och välsignade de som vågade ta emot henne när hon var fallen och hemsk, de kommer att bli rikligt belönade under hennes tid i skönhet och ära!

Ingen har personifierat den ryska revolutionens dubbla karaktär så fulländat som Stalin.

Översättning: *Björn Erik Rosin*

Lästips

Recensioner av Deutschers Stalin-biografi:

George Breitman: [Deutschers Stalinbiografi](#). (1949)

Max Shachtman: [Deutschers Stalin](#) (1950)

Andra Stalinbiografier (i utgivningstidsordning):

Boris Souvarine: [Stalin. En kritisk studie över bolsjevismen](#) (1939)

L Trotskij: [Stalin del 1](#) (1940)

Anton Karlgren: [Stalin - Bolsjevismens väg från leninism till stalinism](#). (svensk Stalin-biografi från 1942).

[J.V. Stalin – bolsjevikernas stålharde ledare](#) (sovjetisk, hagiografisk, Stalin-biografi från 1947)

Roy Medvedev: [Stalin och stalinismen](#) (1981)